

NPTEL ONLINE CERTIFICATION COURSES

INTERMEDIATE LEVEL OF SPOKEN SANSKRIT

DR. ANURADHA CHOUDRY

DEPARTMENT OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

IIT Kharagpur

**Lecture 16: Third person pronouns and nouns (m/n/f) in the plural:
Part 4**

CONCEPTS COVERED

- ❑ Introduction to the 3rd, 4th and 5th cases for पुंलिङ्ग (pumliṅga – masculine) and नपुंसकलिङ्ग (napuṁsakaliṅga – neuter) words ending with अकार (akāra – letter ‘a’) and स्त्रीलिङ्ग (strīliṅga – feminine) words ending with आकार (ākāra – letter ‘ā’) and ईकार (īkāra – letter ‘ī’) in the बहुवचन (bahuvacana– plural) forms
- ❑ Practice of धातुरूप (dhāturūpa – verb conjugation)
- ❑ Building of vocabulary

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

**3rd Person Pronouns and Nouns in the Singular and Plural
(m[n] 'a' ending / f 'ā' & 'ī' endings)**

वचनम् ->	एकव.	बहुव.	एकव.	बहुव.	एकव.	बहुव.	एकव.	बहुव.
vacanam	ekava.	bahuva.	ekava.	bahuva.	ekava.	bahuva.	ekava.	bahuva.

विभक्तिः -
vibhaktiḥ

किम् – kim (m [n])

(ए)तद् – (e)tad (m [n])

जनक - janaka (m)

मित्र – mitra [n]

प्रथमा
prathamā

कः [किम्]
kaḥ [kim]

के [कानि]
ke [kāni]

सः / एषः [(ए)तत्]
saḥ / eṣaḥ [(e)tat]

(ए)ते [(ए)तानि]
(e)te [(e)tāni]

जनकः
janakaḥ

जनकाः
janakāḥ

मित्रम्
mitram

मित्राणि
mitrāṇi

द्वितीया
dvitīyā

कम् [किम्]
kaṁ [kim]

कान् [कानि]
kān [kāni]

(ए)तम् [(ए)तत्]
(e)taṁ [(e)tat]

(ए)तान् [(ए)तानि]
(e)tān [(e)tāni]

जनकम्
janakaṁ

जनकान्
janakān

मित्रम्
mitram

मित्राणि
mitrāṇi

तृतीया
tritīyā

चतुर्थी
caturthī

पञ्चमी
pañcamī

षष्ठी
ṣaṣṭhī

सप्तमी
saptamī

(सम्बोधनम्)
(sambodhanam)

हे जनक
he janaka

हे जनकाः
he janakāḥ

हे मित्र
he mitra

हे मित्राणि
he mitrāṇi

वचनम् ->
vacanam

एकव.
ekava.

बहुव.
bahuva.

एकव.
ekava.

बहुव.
bahuva.

एकव.
ekava.

बहुव.
bahuva.

एकव.
ekava.

बहुव.
bahuva.

विभक्तिः - vibhaktiḥ

किम् – kim (f)

(ए)तद् – (e)tad (f)

अम्बा – ambā (f)

सहोदरी – sahodarī (f)

प्रथमा
prathamā

का
kā

काः
kāḥ

सा / एषा
sā / eṣā

(ए)ताः
(e)tāḥ

अम्बा
ambā

अम्बाः
ambāḥ

सहोदरी
sahodarī

सहोदर्यः
sahodaryāḥ

द्वितीया
dvitīyā

काम्
kāṃ

काः
kāḥ

(ए)ताम्
(e)tām

(ए)ताः
(e)tāḥ

अम्बाम्
ambām

अम्बाः
ambāḥ

सहोदरीम्
sahodarīm

सहोदरीः
sahodarīḥ

तृतीया
tritīyā

चतुर्थी
caturthī

पञ्चमी
pañcamī

षष्ठी
ṣaṣṭhī

सप्तमी
saptamī

(सम्बोधनम्)
(sambodhanam)

हे अम्बे
he ambe

हे अम्बाः
he ambāḥ

हे सहोदरि
he sahodari

हे सहोदर्यः
he sahodaryāḥ

अभ्यासः (abhyāsaḥ) - Practice

कथं **katham** गच्छति **gacchati**?

केन **kena** -> कैः **kaiḥ** गच्छति **gacchati**?

सः / सा / तत् / भवान् (वती)	रथेन rathena / थैः thaiḥ	गच्छति
saḥ / sā / tat / bhavān (vatī)	अश्व aśva	gacchati
ते / ताः / तानि / भवन्तः (वत्यः)	मार्ग mārga	गच्छन्ति
te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ)	(ए)तेन सहोदर sahodara	gacchanti
	(e)तेन पितामह pitāmaha	
त्वम् / युवाम् / यूयम्	(ए)तैः पुत्र putra	गच्छसि / गच्छथः / गच्छथ
tvam / yuvām / yūyam	(e)तैः पौत्र pautra	gacchasi / gacchathaḥ / gacchatha
अहम् / आवाम् / वयम्	विमान vimāna	गच्छामि / गच्छावः / गच्छामः
aham / āvām / vayam	यान yāna	gacchāmi / gacchāvaḥ / gacchāmaḥ
	मित्र mitra	

कथं **katham** गच्छति **gacchati**? कया **kayā** - > **काभिः kābhiḥ** गच्छति?

सः / सा / तत् / भवान् (वती)

नौकया **naukayā** / काभिः **kābhiḥ**

गच्छति

saḥ / sā / tat / bhavān (vatī)

द्विचक्रिका **dvicakrikā**

gacchati

ते / ताः / तानि / भवन्तः (वत्यः)

अम्बा **ambā**

गच्छन्ति

te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ)

(ए)तया

परिवेषिका **pariveṣikā** (सरवर)

gacchanti

(e)tayā

अन्वेषिका **anveṣikā**

(ए)ताभिः ✓

गच्छसि / गच्छथः / गच्छथ ✓

त्वम् / युवाम् / यूयम् ✓

tvam / yuvām / yūyam

(e)tābhiḥ ✓

नद्या **nadyā** / नदीभिः **nadībhiḥ**

gacchasi / gacchathaḥ / gacchatha

कलाकारी **kalākārī**

अहम् / आवाम् / वयम्

aham / āvām / vayam

चित्रकारी **citrakārī**

गच्छामि / गच्छावः / गच्छामः

पुत्री **putrī**

gacchāmi / gacchāvaḥ / gacchāmaḥ

पौत्री **pautrī**

विद्यालयं

किमर्थं / कस्मै **kasmai** -> केभ्यः **kebhyaḥ** दास्यति ? (m/n)
kimartham / कस्यै **kasyai** -> काभ्यः **kābhyaḥ** dāsyati? (f)

सः / सा / तत् / भवान् (वती)		जनकाय janakāya / केभ्यः kebhyaḥ	दास्यति
saḥ / sā / tat / bhavān (vatī)	(ए)तस्मै	आश्रम āśrama	dāsyati
ते / ताः / तानि / भवन्तः (वत्यः)	(e)tasmai		दास्यन्ति
te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ)	(ए)तेभ्यः	मित्र mitra	dāsyanti
	(e)tebhyaḥ	राष्ट्र rāṣṭra	
त्वम् / युवाम् / यूयम्			दास्यसि / दास्यथ
tvam / yuvām / yūyam	(ए)तस्यै	अम्बायै ambāyai / भ्यः bhyaḥ	dāsyasi / dāsyatha
✓	(e)tasyai	योगशाला yogaśālā	✓
अहम् / आवाम् / वयम्	(ए)ताभ्यः		दास्यामि / दास्यामः
aham / āvām / vayam	(e)tābhyaḥ	भवत्यै bhavatyai / भ्यः bhyaḥ	dāsyāmi / dāsyāmaḥ
		युवती yuvatī	

कुतः / कस्मात् kasmāt -> केभ्यः kebhyaḥ आनीतवान्(वती)? (m/n)
 kutah / कस्याः kasyāḥ -> काभ्यः kābhyaḥ ānītavān(vatī)? (f)

सः / सा / तत् / भवान् (वती)	(ए)तस्मात्	वित्तकोषात् vittakoṣāt / षेभ्यः ṣebhyaḥ	आनीतवान् (वती)
saḥ / sā / tat / bhavān (vatī)	(e)tas māt	ग्रन्थालय granthālaya	ānītavān (vatī)
ते / ताः / तानि / भवन्तः (वत्यः)	(ए)तेभ्यः		आनीतवन्तः (वत्यः)
te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ)	(e)tebhyah	मित्र mitra	ānītavantaḥ (vatyaḥ)
		मन्दिर mandira	
त्वम् / युवाम् / यूयम्			आनीतवान् (वती) / वन्तौ (वत्यौ) / वन्तः (वत्यः)
tvam / yuvām / yūyam	(ए)तस्याः	अम्बायाः ambāyāḥ / भ्यः bhyaḥ	ānītavān (vatī) / vantaḥ (vatyaḥ) / vantaḥ (vatyaḥ)
	(e)tasyah	वाटिका vāṭikā	
अहम् / आवाम् / वयम्	(ए)ताभ्यः		आनीतवान् (वती) / .... / ...
aham/ āvām / vayam	(e)tābhyah	पितामह्याः pitāmahyāḥ / भ्यः bhyaḥ	ānītavān (vatī) / ... / ...
		कूपी kūpī	

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

3rd Person Pronouns and Nouns in the Singular and Plural (m[n] 'a' ending)

वचनम् -> vacanam	एकव. ekava.	बहुव. bahuva.	एकव. ekava.	बहुव. bahuva.	एकव. ekava.	बहुव. bahuva.	एकव. ekava.	बहुव. bahuva.
---------------------	----------------	------------------	----------------	------------------	----------------	------------------	----------------	------------------

विभक्तिः -
vibhaktiḥ

किम् – kim (m [n])

(ए)तद् – (e)tad (m [n])

जनक - janaka (m)

मित्र – mitra [n]

प्रथमा prathamā	कः [किम्] kaḥ [kim]	के [कानि] ke [kāni]	सः / एषः [(ए)तत्] saḥ / eṣaḥ [(e)tat]	(ए)ते [(ए)तानि] (e)te [(e)tāni]	जनकः janakaḥ	जनकाः janakāḥ	मित्रम् mitram	मित्राणि mitrāṇi
द्वितीया dvitīyā	कम् [किम्] kam [kim]	कान् [कानि] kān [kāni]	(ए)तम् [(ए)तत्] (e)tam [(e)tat]	(ए)तान् [(ए)तानि] (e)tān [(e)tāni]	जनकम् janakam	जनकान् janakān	मित्रम् mitram	मित्राणि mitrāṇi
तृतीया tritīyā	केन kena	कैः kaiḥ	(ए)तेन (e)tena	(ए)तैः (e)taiḥ	जनकेन janakena	जनकैः janakaiḥ	मित्रेण mitreṇa	मित्रैः mitraiḥ
चतुर्थी caturthī	कस्मै kasmai	केभ्यः kebhyaḥ	(ए)तस्मै (e)tasmai	(ए)तेभ्यः (e)tebhyaḥ	जनकाय janakāya	जनकेभ्यः janakebhyaḥ	मित्राय mitrāya	मित्रेभ्यः mitrebhyaḥ
पञ्चमी pañcamī	कस्मात् kasmāt	केभ्यः kebhyaḥ	(ए)तस्मात् (e)tasmāt	(ए)तेभ्यः (e)tebhyaḥ	जनकात् janakāt	जनकेभ्यः janakebhyaḥ	मित्रात् mitrāt	मित्रेभ्यः mitrebhyaḥ

षष्ठी
ṣaṣṭhī

सप्तमी
saptamī

(सम्बोधनम्)
(sambodhanam)

हे जनक
he janaka

हे जनकाः
he janakāḥ

हे मित्र
he mitra

हे मित्राणि
he mitrāṇi

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

3rd Person Pronouns and Nouns in the Singular and Plural (f 'ā' & 'ī' endings)

वचनम् -> vacanam	एकव. ekava.	बहुव. bahuva.	एकव. ekava.	बहुव. bahuva.	एकव. ekava.	बहुव. bahuva.	एकव. ekava.	बहुव. bahuva.
---------------------	----------------	------------------	----------------	------------------	----------------	------------------	----------------	------------------

विभक्तिः -
vibhaktiḥ

किम् – kim (f)

(ए)तद् – (e)tad (f)

अम्बा – ambā (f)

सहोदरी – sahodarī (f)

प्रथमा prathamā	का kā	काः kāḥ	सा / एषा sā / eṣā	(ए)ताः (e)tāḥ	अम्बा ambā	अम्बाः ambāḥ	सहोदरी sahodarī	सहोदर्यः sahodaryāḥ
द्वितीया dvitīyā	काम् kāṁ	काः kāḥ	(ए)ताम् (e)tām	(ए)ताः (e)tāḥ	अम्बाम् ambām	अम्बाः ambāḥ	सहोदरीम् sahodarīm	सहोदरीः sahodarīḥ
तृतीया tritīyā	कया kayā	काभिः kābhiḥ	(ए)तया (e)ta yā	(ए)ताभिः (e)tābhiḥ	अम्बया ambayā	अम्बाभिः ambābhiḥ	सहोदर्या sahodaryā	सहोदरीभिः sahodarībhiḥ
चतुर्थी caturthī	कस्यै kasyai	काभ्यः kābhyaḥ	(ए)तस्यै (e)tasyai	(ए)ताभ्यः (e)tābhyaḥ	अम्बायै ambāyai	अम्बाभ्यः ambābhyaḥ	सहोदर्यै sahodaryai	सहोदरीभ्यः sahodarībhyaḥ
पञ्चमी pañcamī	कस्याः kasyāḥ	काभ्यः kābhyaḥ	(ए)तस्याः (e)tasyāḥ	(ए)ताभ्यः (e)tābhyaḥ	अम्बायाः ambāyāḥ	अम्बाभ्यः ambābhyaḥ	सहोदर्याः sahodaryāḥ	सहोदरीभ्यः sahodarībhyaḥ
षष्ठी ṣaṣṭhī								
सप्तमी saptamī								

हे अम्बे
he ambe

हे अम्बाः
he ambāḥ

हे सहोदरि
he sahodari

हे सहोदर्यः
he sahodaryāḥ

(सम्बोधनम्)
(sambodhanam)

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

3rd Person Pronouns and Nouns in the Plural
(m[n] ‘a’ ending / f ‘ā’ & ‘ī’ endings)
for the 3rd, 4th and 5th cases

वचनम् ->
vacanam

बहुवचनम्
bahuvacanam

विभक्ति - vibhakti

किम् – kim (m [n])

(ए)तद् – (e)tad (m [n])

जनक - janaka (m)

मित्र – mitra [n]

(f)

(f)

अम्बा – ambā (f)

सहोदरी – sahodarī (f)

तृतीया
tritīyā

कैः kaiḥ

(ए)तैः (e)taiḥ

जनकैः janakaiḥ

मित्रैः mitraiḥ

काभिः kābhiḥ

(ए)ताभिः (e)tābhiḥ

अम्बाभिः ambābhiḥ

सहोदरीभिः sahodarībhiḥ

चतुर्थी
caturthī

केभ्यः kebhyaḥ

(ए)तेभ्यः (e)tebhyaḥ

जनकेभ्यः janakebhyaḥ

मित्रेभ्यः mitrebhyaḥ

काभ्यः kābhyaḥ

(ए)ताभ्यः (e)tābhyaḥ

अम्बाभ्यः ambābhyaḥ

सहोदरीभ्यः sahodarībhyaḥ

पञ्चमी
pañcamī

सम्भाषणम् (sambhāṣaṇam) - Conversation

शिष्यः - नमस्ते आर्ये! भवती कदा भ्रमणार्थं गमिष्यति ?

śiṣyaḥ - namaste ārye! bhavatī kadā bhramaṇārthaṁ gamiṣyati ?

आर्या - नमस्ते पीयूष ! अहम् आगामिनि मासे भ्रमणार्थं गमिष्यामि।

āryā - namaste pīyūṣa ! aham āgāmini māse bhramaṇārthaṁ gamiṣyāmi |

शि - भवती कैः सह काभिः सह वा भ्रमणार्थं गमिष्यति ?

śi - bhavatī kaiḥ kaiḥ saha kābhiḥ saha vā bhramaṇārthaṁ gamiṣyati ?

आ - अहं मम संस्कृतवर्गस्य कैश्चन छात्रैः कैश्चन मित्रैः काभिश्चित् छात्राभिः सह च गमिष्यामि इति चिन्तयामि।

ā - ahaṁ mama saṁskṛtavargasya kaiścana chātraiḥ kaiścana mitraiḥ kābhiścit chātrābhiḥ saha ca gamiṣyāmi iti cintayāmi |

शि - भवती किमर्थं भ्रमणार्थं गमिष्यति ?

śi - bhavatī kimarthaṁ bhramaṇārthaṁ gamiṣyati ?

आ - अहं तेभ्यः छात्रेभ्यः मित्रेभ्यः ताभ्यः छात्राभ्यः च नूतन-अनुभवान् /

ā - ahaṁ tebhyaḥ chātrebhyaḥ mitrebhyaḥ tābhyaḥ chātrābhyaḥ ca nūtanā-anubhavān /

नूतनान् अनुभवान् दातुम् इच्छामि अतः सुदूरं भ्रमणाय गमिष्यामि।

nūtanān anubhavān dātum icchāmi ataḥ sudūraṁ bhramaṇāya gamiṣyāmi |

शि - एतदर्थं भवती तेभ्यः छात्रेभ्यः मित्रेभ्यः ताभ्यः छात्राभ्यः च कीयत् धनं स्वीकृतवती ?

śi - etadartham bhavatī tebhyaḥ chātrebhyaḥ mitrebhyaḥ tābhyaḥ chātrābhyaḥ ca kīyat dhanam svīkṛtavatī ?

आ - इतोऽपि न जानामि। अहं तेभ्यः ताभ्यः च यावत्-आवश्यकं तावदेव न्यूनाति-न्यूनं शुल्कं हि नेष्यामि।

ā - ito'pi na jānāmi | aham tebhyaḥ tābhyaḥ ca yāvat-āvaśyakam tāvadeva nyūnāti-nyūnam śulkaḥ hi neṣyāmi |

कुतः पृच्छसि ? त्वम्-अपि आगन्तुम् इच्छसि किम् ?

kutaḥ pṛcchasi ? tvam-api āgantum icchasi kim ?

da
t+e minimum fees

शि - आम्, अवश्यम् आर्ये उत्तमः अनुभवः भविष्यति इति मम पूर्ण-विश्वासः अस्ति। युष्माभिः आगच्छानि किम् / आगन्तुं शक्नोमि किम् ?

śi - ām , avaśyam ārye uttamaḥ anubhavaḥ bhaviṣyati iti mama pūrṇa-viśvāsaḥ asti | yuṣmābhiḥ āgacchāni kim / āgantum śaknōmi kim ?

आ - निस्सङ्कोचम् आगच्छ। मिलित्वा महान् आनन्दः भविष्यति। शुभं भवतु ते सदा।

ā - nissaṅkocam āgaccha | militvā mahān ānandaḥ bhaviṣyati | śubham bhavatu te sadā |

शि - अनुगृहीतः-अस्मि / अनुगृहीतोऽस्मि आर्ये। शुभदिनम्।

śi - anugṛhītaḥ-asmi / anugṛhīto'smi ārye | śubhadinam |

ॐ तैः+जितैः
जैः

गीताश्लोकः gītāślokaḥ

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः।

ihaiva tairjitaḥ sargo yeṣāṁ sāmye sthitaṁ manaḥ।

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः॥५॥१९॥

nirdoṣaṁ hi samaṁ brahma tasmād brahmaṇi te sthitāḥ ॥5॥19॥

Even here on earth they conquered the creation whose mind is established in equality;
the equal Brahman is faultless, therefore they live in the Brahman.

The Central Lesson of the Gītā

That the spiritual man need not be a recluse, that union with the divine life may be achieved and maintained in the midst of worldly affairs, that the obstacles to that union lie not outside us but within us – such is the central lesson of the Bhagavad Gita.

Annie Besant

Irish Socialist, Theosophist and Women's Right Activist

(1st October 1847— 20th September 1933)

Quote from her translation of the Gītā – The Lord's Song

Conclusion

References

- ❑ Narendra. (1997). *Functional Sanskrit: its communicative aspect*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram.
- ❑ Narendra. (2003). *Speak Sanskrit: the easy way*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram.
- ❑ Roy, A. (Ed.). (1977). *The Message of the Gita: As Interpreted by Sri Aurobindo*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram Trust.

शुभं भूयात् ते सदा
śubhaṁ bhūyāt te sadā

NPTEL ONLINE CERTIFICATION COURSES

*Thank
you*

